

gelen en vooral artikel XX van GATT is daarvoor belangrijk. Dat artikel laat uitzonderingen toe die verbonden zijn met de gezondheid van mensen, dieren en planten en met de uitputting van natuurlijke grondstoffen (p. 88). De WTO heeft ook geen probleem met discriminatie als de producten verschillend zijn. Zo worden 'gewone' en 'biologische' appels gezien als verschillende soorten appels en is discriminatie toegelaten. Veel moeilijker zijn de gevallen waar de verschillen alleen liggen in de productie, bijvoorbeeld tonijn die gevangen is met netten die dolfijnvriendelijk zijn. Het eindproduct is hetzelfde, alleen het productieproces is verschillend. Niettemin bewijzen sommige concrete juridische cases ('Garnaal-Schildpad') dat ook op basis van het productieproces discriminatie toelaatbaar is binnen de WTO-regels. Tot nu toe waren er in de praktijk nog geen echte conflicten tussen WTO-regels en MEA's. Bij de vorming van nieuwe MEA's worden er echter weinig handelsbeperkingen opgenomen uit vrees dat er een conflict zou kunnen ontstaan: het zogenaamde *chill effect* van de WTO. Mochten er toch conflicten komen dan heeft de WTO een quasimonopolie om die geschillen tussen handel en milieu te beslechten. De op dit moment onduidelijke verhouding tussen WTO-regels en MEA's maakt deel uit van de huidige Doha-WTO onderhandelingsronde. Het grootste probleem is echter dat de leden van de WTO niet altijd overlappen met de leden van de MEA's. De auteur behandelt afsluitend drie do-

meinen: het conflict tussen de VS en de EU over ggo's (p.116-123), de spanning tussen WTO-afspraken en handelsmaatregelen in het Kyotoprotocol (p.123-128) en de spanning tussen WTO-afspraken en het UNESCO-verdrag over de Diversiteit van Cultuuruitingen (p.129-133). De lezer leert doorheen die cases dat de situatie meestal erg complex én genuanceerd is. Uitspraken van WTO-panels zijn vaak niet zo anti-milieu als op het eerste gezicht zou lijken. Niettemin kan men moeilijk om het feit heen dat er zo goed als geen WTO-beslissing over geschillen echt in het voordeel van het milieu was. In sommige (inleidende) stukken waagt de auteur zich ook aan meer algemene economische, politieke, sociale en ethische analyses. De positie van de auteur daarin is vaak onduidelijk, maar hij toont wel een grote bezorgdheid voor de (economische) ontwikkeling van ontwikkelingslanden en hij wijst tegelijk elke vorm van protectionisme af. Deze stukken zijn echter weinig uitgewerkt en beargumenteerd en kunnen de lezer misschien enigszins ergeren. De meerwaarde van het boek zit niet in een analyse van de milieuproblematiek of van globalisering, maar wel in het juridische en het is dan ook vanuit die invalshoek dat men, volgens mij, dit boek moet lezen. Het boek is interessant voor wie wil kijken naar de huidige bestaande instituties op het vlak van internationaal recht en welke verbeteringen daarbij haalbaar zijn.

Stijn Neuteleers

Kind en natuur

Richard Louv, *Het laatste kind in het bos. Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*, Utrecht: Jan van Arkel, 2007, 381 pp. Vertaling Ceciel Verheij en Jan van Boeckel.

'Het laatste kind in het bos' verscheen in de Verenigde Staten in 2005. Het was er

de aanzet tot een nationale dialoog. Richard Louv snijdt met dit boek een erg gevoelig thema aan. Er is geen ouder die zijn kind niet de allerbeste toekomst wil bieden en toch lijkt het er op dat we bezig zijn om onze kinderen een van de belangrijkste bouwstenen voor een evenwichtige ontwikkeling te ontnemen. Met tal van interviews en biografieën toont de auteur aan dat (belangrijke)

mensen hun inspiratie, gedrevenheid en troost vinden in intense natuurervaringen uit hun kinderjaren. Belangrijk hierbij is dat zij deze ervaringen vaak zonder begeleiding, alleen, of met andere kinderen samen 'in het wild' beleefden. Tot halverwege de jaren '60 was 'vrij spelen' heel gewoon. Vraag iemand wat zijn beste jeugdherinneringen zijn en bijna altijd zijn het topervaringen in de natuur. Tegenwoordig is er geen ruimte meer om te ravotten. Dat heeft te maken met doorgeschoten regelgeving, angst en voorzichtigheid en een voor de Amerikanen zeer beklemmende schadeclaimcultuur. Het gevolg is dat kinderen steeds vaker en langer binnen in huis zitten en de wereld buiten via beeldschermen waarnemen. Een jongere kan u eerder wat vertellen over de regenwouden in het Amazonegebied dan over de laatste keer dat hij op ontdekking het bos in ging of in het gras luisterde naar de wind.

Louv brengt recent onderzoek in kaart dat laat zien dat het contact met de natuur van wezenlijk belang is voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van kinderen. Hij haalt diverse onderzoeken naar voor die de relatie aantonen tussen het ontbreken van natuurervaringen en wat hij noemt de 'natuurtekortstoornissen': concentratiestoornissen (ADHD), overgewicht, depressie. Hij toont aan dat de natuur hierbij een helende functie kan vervullen. De natuur prikkelt alle zintuigen en stimuleert om de wereld zelf te ontdekken, door ervaringen uit eerste hand. Contact met de natuur leert een kind dat er naast zijn eigen werkelijkheid nog andere werkelijkheden bestaan en het nodigt uit tot nederigheid en zelf-relativering. Louv zegt hierover in een interview (www.simplifylife.nl/simp-essentie_louv.asp): "Ik ben ervan overtuigd dat onze relatie met de natuur een van de belangrijkste kwaliteiten is van het menselijk bestaan. Het gaat over onze kern, datgene wat wij zijn onder de oppervlakte. De mens heeft een aangeboren drang om zich met andere levensvormen ver-

bonden te voelen. Wie zich daarvan afsluit, sluit zich af van een fundamenteel onderdeel van het leven. Hoe meer wij de natuur kwijtraken, hoe meer wij onze menselijkheid kwijtraken. Voor kinderen betekent het verlies van contact met de natuur een verlies van verwondering en van betekenis." Kinderen die regelmatig de natuur intrekken, natte voeten en vieze handen krijgen, doen het beter op school, zijn creatiever en leren beter oordelen en besluiten.

De auteur reikt ook mogelijkheden aan om het anders aan te pakken. Hij pleit voor onderwijshervorming en haalt voorbeelden aan van ecoscholen, groene schoolterreinen en ervaringsgerichte onderwijsprojecten. We kunnen onze woonomgeving ook veranderen. Nieuwe vormen van stadsontwikkeling maken het denkbaar om steden op een meer natuurlijke manier in te richten en te laten functioneren.

Het boek komt af en toe zeer Amerikaans over en typische begrippen als de 'frontier' of de extreme schadeclaimcultuur zijn voor ons moeilijk herkenbaar. Louv bejubelt elke natuurervaring, of het nu boomhutten bouwen, vissen, jagen of experimenteren met kleine dieren is en dat werkt op zijn minst confronterend, zonet shockerend voor de ecocentrisch georiënteerde mens.

De grote verdienste van dit boek is dat het ons bewust maakt dat de kinderen van nu in een andere relatie staan ten aanzien van de natuur en wat de desastreuze gevolgen daarvan zijn. In die zin levert het boek een onschatbare bijdrage aan de kansen om een nieuw evenwicht te zoeken tussen loslaten en regelen en onze kinderen alsnog een allerbeste toekomst te bieden.

Noot over de auteur: Richard Louv is journalist en auteur van zes andere boeken, waaronder *The Web of Life*, *Father Love*, *Childhood's future* en *America II*. Hij schreef voor onder meer *The New York Times* en *The Washington Post*, voor bladen als *Parents* en hij is columnist van *The*

San Diego Union Tribune. Samen met anderen heeft Louv het initiatief genomen tot het *Children & Nature Network*. Doel is een beweging in gang te zetten om kin-

deren opnieuw in contact te brengen met de natuur.

Martin Van Kerrebroeck

Tussen boek en straat

Ann Meskens, *Eindelijk buiten. Filosofische stadswandelingen*, Rotterdam: Lemniscaat, 2007, 192 pp., ISBN 978 90 5637 992 6

Enkele jaren geleden schreef de Mechelse filosofe Ann Meskens een prikkelend boek over filmmaker Jacques Tati, wiens monsieur Hulot zich thuisvoelt in een wereld waar ook de kinderen, de dieren en de dingen een plek hebben. In *Eindelijk buiten* verzamelt ze een reeks opstellen die min of meer met de stad samenhangen, maar ook gaan over thema's als toerisme en shoppen, over nostalgisch plattelandsendenken, over fotografie, mediatisering en virtualisering, over verlies en geschiedenis. De stad, dat is waar mensen van divers pluimage samenleven, waar we experimenteren met het heden en de toekomst, een plek waar de wereld complex en weerbarstig verschijnt, niet zelden in conflict met onze dromen en voorstellingen ervan. Die spanning tematiseert Meskens, weifelend op de drempel tussen boek en straat.

Het wandelen heeft bij Meskens vooral een metaforische betekenis met een lange wijsgerige traditie: naar buiten gaan betekent het denken in de praktijk brengen, ideeën, concepten en boekenwijsheid uitproberen, ze letterlijk met de wereld confronteren. Meskens staat een pragmatische filosofie voor, die zich inlaat met materiële zaken als boodschappen doen (datgene waar mannelijke filosofen vooral over zwijgen), en ze meent dat "we rijkere theorieën nodig (hebben) om ons gehele leven te overdenken" (p. 113), vrolijke theorieën eerder dan schoolmeesterige cultuurkritiek.

Geregeld trekt Meskens van leer tegen cultuurkritiek, die ze niet zelden wereld-

vreemd en generaliserend vindt. Wanneer ze spreekt over toerisme of shoppen, geeft Meskens met een parafraze vervelende paradoxen aan die ons vandaag allemaal aangaan: "Wat moet men weten? Wat kan men doen? Wat mag men kopen?" (p. 111) Mogen we nog reizen voor ons plezier? Mogen we ons nog uitleven in de koopjes? "Ik wil praten over de armoede en de schaarste aan de andere kant van de wereld, over de manipulatie en de misleiding van de reclame hier, over de vraag of de productie, waar ook op aarde, onze gezamenlijke ozonlaag niet geniepig perforereert en zeker over de noodzaak van matigheid, hier en nu, en vooral voor ons. Maar te midden van de levendige winkeldrukke, in het zicht van en met het zicht op de mensen, valt er meer te zeggen dan dat ze de dwazen, de gemanipuleerden, de *slechteriken* zijn." (p. 103)

Op straat kom je namelijk de 'massa' niet tegen die zich laat vatten in eenduidige uitspraken, wel individuen. "Maar ik hoef slechts iemand aan te spreken. Zijn naam te vragen. Te luisteren naar zijn voorkeuren, zijn verlangens, zijn angsten en liefdes. Ik hoef hem maar in de ogen te kijken, om te zien dat hij op niemand anders lijkt. Elke voorbijganger is vol van betekenis (...)." (p. 42) Die narrativiteit die wij zijn, komt tot spreken in de stad, in dagdromen en alledaagse beslommeringen, ze vraagt er slechts om erkend te worden. Al laat ze zich soms moeilijk rijmen met de opvattingen die we koesteren.

Zelf heeft Meskens ook geen antwoord op de conflicten die ze beschrijft – daarvoor moet je zelf de straat op. Al verkiest ze te pendelen tussen het literaire snuisteren in boeken en mijmeren over het banale in de stad. Meskens schrijft prachtig, maar is zelden scherpzinnig: het uitspelen van een apologie van het